

UDK 94 (497.5)
Prethodno priopćenje
Primljeno: 20. svibnja 2025.
Prihvaćeno: 22. lipnja 2025.
<https://doi.org/10.59323/k.17.1.5>

Ivan Burazin¹

Između Donbasa i Knina: tajne operacije i paravojne formacije u Hrvatskoj i Ukrajini

U radu je prikazana komparativna analiza tajnih operacija u Hrvatskoj i Ukrajini s naglaskom na paravojni aspekt djelovanja. Istraživanje pokazuje da su u obama analiziranim slučajevima tajne operacije bile neizostavan faktor u razmatranju svake faze razvoja sukoba i rata. Bitna razlika između analiziranih slučajeva sadržana je u elementu tajnosti koji je posebno izražen u kontekstu odnosa paravojnih formacija i državnih institucija. Takav različit vid djelovanja bio je uvjetovan različitim karakterom, odnosno okolnostima sukoba i rata kao i interesima političkih vođa dok je mogućnost donošenja konkretnijih zaključaka u slučaju Hrvatske uvelike omogućena zbog procesa koji su uslijedili nakon rata. Dok u slučaju Donbasa ne postoje toliko jasni dokazi, odnosno možemo donositi zaključke tek na razini indikativnosti, u slučaju Hrvatske postoji puno više dokaza koji upućuju na sustavan i direktan odnos paravojnih formacija i struktura vlasti bilo da se radi o službama sigurnosti MUP-a SR Srbije ili JNA.

Ključne riječi: Tajne operacije, paravojne formacije, Donbas, „Republika Srpska Krajina“, „Luganska i Donjecka Narodna Republika“.

¹ doc. dr. sc. Ivan Burazin, Sveučilište obrane i sigurnosti „Dr. Franjo Tuđman“, Ilica 256b, 10000 Zagreb, Hrvatska. E-pošta: ivan.burazinn@gmail.com

1. Uvod – paravojne formacije i tajne operacije

Tajne operacije² su instrument državnog djelovanja i provode se kada se ciljevi države ne mogu ostvariti standardnim diplomatskim sredstvima dok istovremeno odlazak u rat nije prihvatljiva opcija (Rudgers, 2000). U ovim okvirima stoga nije iznenađujuće da su također znane i kao tiha ili treća opcija, odnosno varijanta između toga da se ne čini ništa ili da se ide u rat (Shackley, 1981). Iako su postojale i koristile se i ranije, zbog ekstenzivnosti korištenja i središnje uloge koje su igrale u sukobu, možemo reći da su tajne operacije plod Hladnog rata (Rudgers, 2000). Za tajne operacije postoje različiti nazivi pa se tako unutar britanskih obavještajnih institucija ovakve aktivnosti naziva i akcijama poremećaja (engl. *disruptive actions*) (Urban, 1996) dok su 1950-ih godina, u jeku Hladnog rata sovjetske vlasti počele s korištenjem termina aktivne mjere (rus. *aktivnje meroprijatija*) (Bilandžić, 2005). Kako Mark Galeotti (2019) navodi, cilj aktivnih mjera je tajnim političkim i/ili drugim subverzivnim aktivnostima pružiti potporu prijateljskim pokretima ili poticanje nereda i/ili širenja dezinformacija u slučaju neprijateljskog režima i u tim procesima su obavještajne službe središnji akter njihovog provođenja ali također sudjeluju i drugi državni i nedržavni subjekti (mediji, ministarstva, kozačke organizacije, poslovni ljudi, pripadnici klera itd.).

Središnji element tajnih operacija jest tajnost. Veza između provoditelja i naručitelja operacije mora ostati skrivena, a ako dođe do otkrivanja samog počinitelja nalogodavac mora biti u mogućnosti uvjerljivo negirati (engl. *plausible deniability*) svoju involviranost. Unatoč relativnoj definicijskoj neodređenosti, prema području djelovanja, tajne operacije mogu se podijeliti u četiri glavne kategorije: političke, ekonomske, psihološko propagandne i vojne (Rudgers, 2000). Aktivnosti unutar političke kategorije uključuju pomaganje određenim političkim opcijama u raznim oblicima kao što je financiranje djelovanja, savjetodavne i druge profesionalne usluge, a mogu uključivati i ekstremnije oblike kao što su atentati i ciljana ubojstva. Ekonomske podrazumijevaju aktivnosti stabiliziranja prijateljskih ili destabiliziranja neprijateljskih gospodarskih sustava.

2 William Donovan, prvi šef američkog Ureda za stratejske studije (1942-1945) (*Office for Strategic Studies*, OSS), prethodnice Središnje obavještajne agencije (*Central Intelligence Agency*, CIA) je tajne operacije opisao kao subverzivne akcije u inozemstvu (Rudgers, 2000) što održava njihov primarno vanjskopolički karakter koji je odgovarao sigurnosnim izazovima vremena. Taj kontekst je narednim desetljećima bitno promijenjen, naročito u okvirima protuterorističkih operacija i stoga se on ne mora razmatrati isključivo kao instrument u vanjskopoličkom djelovanju, odnosno tajne operacije se mogu razmatrati i u okvirima djelovanja unutar vlastite države.

Psihološko propagandne³ usmjerene su formiranju mišljenja sudionika i mogu se podijeliti na bijelu, sivu i crnu propagandu. Bijela propaganda podrazumijeva aktivnosti za koje se zna tko je odašiljalatelj poruka; siva propaganda ona je u kojoj se ne zna odašiljalatelj dok crna propaganda podrazumijeva poduzimanje aktivnosti koje se kasnije pripisuju nekom drugom subjektu koji nije stvarni počinitelj (Bilandžić, 2005). Konačno, vojno područje djelovanja podrazumijeva pomaganje i usmjeravanje raznih paravojnih formacija ako se radi o prijateljskom, te njihovo suzbijanje ako se radi o neprijateljskom režimu.

U segmentu vojnog djelovanja ističe se upravo element paravojnih formacija, no kao što je to slučaj i s tajnim operacijama, ne postoji konsenzus oko definicije paravojski. Sam termin paravojska nastao je otprilike prije 90 godina kada su britanski novinari opisivali pronacističke skupine koje su osiguravale svoje, a uznemiravale protivničke skupove (Scobell i Hammitt, 1998). U pojednostavljenom smislu, Andrade (nav. u: Beede, 2008) smatra da element paravojnog imaju sve snage koje imaju vojne kapacitete, ali nisu dio formalnih vojnih struktura. Prema Scobellu i Hammittu (Scobell i Hammitt, 1998) paravojne formacije predstavljaju uniformirane, obično naoružane skupine koje prema pitanju formata i funkcije ne spadaju ni u kategoriju vojske ni policije, ali imaju elemente oboje. Mogu djelovati u skladu ili protiv interesa države; mogu imati ulogu u okvirima unutarnjih sigurnosnih pitanja i mogu sudjelovati kao suplement vojnim djelovanjima. Scobell i Hammitt (*Isto*) također formuliraju korisnu tipologiju paravojnih formacija prema razini lojalnosti i ovisnosti o državi. Ta razina lojalnosti i ovisnosti varira između potpune ovisnosti, polu ovisnosti i potpune neovisnosti kao i spektra od lojalnih do neloyalnih. Lojalne/ ovisne formacije predstavljaju kategoriju u kojoj se nalaze skupine koje su blisko vezane za djelovanje države i koje država financira. Lojalne ili poluovisne predstavljaju jedinice čija je povezanost s državom manje jasna, ali imaju državnu potporu u svojim djelovanjima, primaju plaću i dobivaju određeni utjecaj. Manje jasna povezanost postojana je prvenstveno zbog činjenice kako bi se država mogla distancirati od njihovog djelovanja koje je često protuzakonito. Lojalne ili autonomne jedinice predstavljaju jedinice koje nisu pod državnom kontrolom, ali njeni članovi navode kako djeluju u državnim interesima iako ponekad u praksi to nije tako. Prema definiciji Ive Vukušić (Vukušić, 2024, 22) paravojske su jedinice koje ispunjavaju slijedeće uvjete: „jedinica mora biti na-

3 Prema publikacijama američkog Ministarstva obrane, psihološke operacije predstavljaju psihološke aktivnosti za vrijeme rata i mira usmjerene prema neprijateljskoj, prijateljskoj ili neutralnoj publici u svrhu stvaranja određenih stavova i ponašanja povoljnih za ostvarivanje vojnih i političkih ciljeva. One uključuju vojne, političke, ekonomske i informacijske aktivnosti u svrhu ostvarivanja željenog psihološkog učinka (nav. u: Rudgers, 2000).

oružana, organizirana (s vodstvom i hijerarhijskom strukturom), prepoznatljiva (po imenu i oznakama) i s političkim ambicijama (čak i ako se političko shvaća vrlo široko i javno ne deklarira) te u vrijeme osnivanja ne može biti sastavni dio regularnih vojnih ili policijskih snaga⁴. Drugi, odnosno politički uvjet razlikuje paravojske od skupina koje su vođene isključivo zaradom dok peti uvjet ostavlja mogućnost da postrojbe mogu biti inkorporirane unutar službenih struktura, čime gube krucijalno obilježje što ih čini paravojnima (*Isto*). Autorica nadalje radi dodatnu, bitnu raščlambu paravojski temeljem načina na koji su organizirane i kako funkcioniraju te ih dijeli na profesionalizirane i neprofesionalizirane formacije. Profesionalizirane jedinice osnovale su organi vlasti i za razliku od neprofesionaliziranih jedinica koje su osnovale političke stranke, pripadaju u viši razred po pitanju razine obuke, opreme i samog borbenog djelovanja. Osim osnivanja razlikuju ih njihove sposobnosti i kapaciteti (*Isto*). Prethodno prikazana definicija s kvalitativnim određenjem paravojski kao formacije koja nije dijelom formalnih struktura dovedena je u pitanje razmatranjem koncepta specijalnih snaga kao provoditelja specijalnih operacija⁴. Bilandžić i Milković (2009) specijalne snage definiraju kao posebno organizirane, opremljene i obučene vojne ili policijske snage koje su prema svojem karakteru gotovo uvijek paravojne jer nemaju klasičnu vojnu funkciju.

Različite interpretacije termina paravojski odražavaju se i u operativnom kontekstu i tu se prikladno za rad ističe primjer iz hrvatsko-srpskog sukoba. U okvirima rastućih tenzija i eskalacije nasilja, Predsjedništvo SFRJ je 9. siječnja 1991. godine donijelo odluku o razoružavanju svih paravojski na području Jugoslavije. Prema hrvatskim interpretacijama to se odnosilo na ilegalno naoružane milicije tzv. *SAO Krajine* dok se prema srpskim interpretacijama to odnosilo na specijalne jedinice MUP-a Hrvatske (Werhas, 2022). Na ovom tragu bitno je napomenuti kako i Rusija i Srbija imaju povijest ekstenzivnog korištenja paravojnih formacija. Mnogi autori kao što su Iva Vukušić (2024) u slučaju Srbije te Adras Racz i Krisztian Jojart (2020) u slučaju Rusije smatraju da je upravo taj povijesni kontekst posebno bitan za analiziranje korištenja paravojnih formacija u modernim vremenima naročito u okolnostima djelovanja s elementom uvjerljivog negiranja.

4 Kako Bilandžić i Milković (2009, str. 36) navode: „specijalne operacije se mogu odrediti kao otvorene, tajne ili prikrivene visoko rizične operacije niskog intenziteta koje u potpunosti provode specijalne snage a koje se poduzimaju radi ostvarenja ciljeva različite razine iz spektra nacionalne sigurnosti“. Detaljnije o specijalnim operacijama vidi u: Tugwell i Charters (1984).

Istraživački dizajn

Cilj rada je komparativnom analizom utvrditi sličnosti i razlike između tajnih operacija u dvama sukobima s naglaskom na vojni odnosno paravojni aspekt djelovanja. Zbog same prirode tajnosti jedan od izazova koji se pretpostavlja ovakvim nastojanjima dostupnost je primarnih izvora podataka i stoga u određenim segmentima postoje ograničenja u smislu donošenja preciznih zaključaka, ali se čak i u tim okvirima, temeljem dostupnih podataka i literature ipak mogu donositi zaključci na razini aproksimacije i indikativnosti.

U slučaju Hrvatske, arhivska građa Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) kao jedan od izvora usprkos određenim ograničenjima pruža nam mogućnost rekonstruiranja određenih procesa koji su od ključne važnosti kada se razmatra pitanje tajnih operacija i odnosa službi sigurnosti, paravojnih formacija i vlasti u Beogradu.⁵ Za razliku od hrvatskog slučaja, u Ukrajini ne postoji arhivska građa toga tipa. Najbliže što nas tome može dovesti iskazi su zarobljenih separatista o utjecajima ruskih tajnih službi na procese mobilizacije i razvoja sukoba u cjelini. Tu se posebno ističe rad Serhija Kudelie *How they joined? Militants and informers in the armed conflict in Donbas* u kojem autor analizira iskaze 798 zarobljenih separatista koji su svjedočili pred ukrajinskim sudom i upozorili na određene odnose s ruskim službama sigurnosti. Pored toga, u ukrajinskom slučaju nam uvelike olakšavaju informacijske tehnologije koje su bile prisutne u svim fazama sukoba i rata; satelitske snimke koje prikazuju prelazak ruske vojne opreme preko granice u Ukrajinu te razni digitalni forenzički alati na temelju kojih se može utvrditi utjecaj iz Rusije. U oba slučajeve, postoji obilje literature drugih autora koji su se bavili različitim aspektima rata i koji će biti korišteni u samome radu. Pored toga, autor je proveo četiri godine u separatističkom dijelu Donbasa (2018–2022) i aktivno se služi ruskim jezikom što mu je u slučaju pisanja rada proširilo spetak znanja potrebnog za razumijevanje razmatrane problematike kao i analiziranje literature na izvornom jeziku.

U Hrvatskoj će se razmatrati period od kraja 1980-ih godina, odnosno početka tranzicije u višestranački sustav do kraja rata 1995. godine s tim da će naglasak biti stavljen na period od 1989. do 1992. godine, odnosno potpisivanja Sarajevskog primirja. U slučaju Ukrajine razmatrat će se razdoblje od 2014. do 2015. godine kada je počela konačna faza konsolidacije struktura vlasti unutar uspostavljenih separatističkih „republika“. Neće se naravno izuzeti ni faktori

5 Na tom tragu, u akademskim okvirima posebno se ističe djelo *Srpske paravojske i raspad Jugoslavije – Državne veze i obrasci nasilja* autorice Ive Vukušić.

koji su prethodili svim ovim događajima kao ni oni koji su uslijedili, a koji su od važnosti za razumijevanje konteksta djelovanja, ali će se naglasak staviti na događaje do početka 2015. godine, odnosno potpisivanja drugog Sporazuma iz Minska. Razlog takvom vremenski ograničenom pristupu u činjenici je što je u tom periodu većina paravojskih formacija inkorporirana unutar formalnih struktura separatista. Nadalje, razmatrat će se samo tajne operacije kao i paravojsne formacije koje su bile usmjerene protiv Hrvatske i Ukrajine od Srbije i JNA, odnosno Rusije. Za potrebe lakšeg razumijevanja, temeljem obrađenih dostupnih informacija, na razini aproksimacije strukturirani su shematski prikazi koji prikazuju utjecaje i odnose paravojski i državnih institucija te drugih oblika djelovanja koji spadaju u kategoriju tajnih operacija.

2. Jugoslavija, Srbija i „Republika Srpska Krajina“

„Oficijelna vlast Srbije digla je Srbe preko Drine na oružje, a kad se uverila da to nema perspektivu digla je ruke i od takve politike i od Srba preko Drine.“

General Milislav Sekulić.

Proces tranzicije u višestranački sustav u Jugoslaviji teкао je usporedno sa snažnim protivljenjem Jugoslavenske Narodne Armije (JNA) koja je u takvim procesima, suočena s činjenicom da postaje vojska bez države vidjela kraj svoje misije. U tim okvirima, prekoračujući svoje ovlasti, savezne obavještajne službe još su 1989. godine provodile operaciju *Proljeće* s ciljem kontrole izbornih procesa i stvaranja agenture unutar novonastalih političkih struktura (Domišljanović i Žunec, 2000). U takvim okolnostima razvijao se simbiotski odnos vodstva JNA i srpskog političkog bloka, odnosno dvaju aktera koji su u demokratizacijskim procesima u Hrvatskoj i Sloveniji vidjeli ugrozu svojih interesa. Taj simbiotski, ali neformalan odnos najbolje je sadržan u izjavi srpskog člana predsjedništva Borislava Jovića o razoružavanju jedinica Teritorijalne obrane (TO) u svibnju 1990. godine: „Praktično smo ih razoružali. Formalno, ovo je uredio načelnik Generalštaba, ali faktički po našem nalogu. Slovenci i Hrvati su oštro reagovali, ali nemaju kud. (...) Nećemo dozvoliti da oružje Teritorijalne odbrane zlouporabe u eventualnim sukobima ili za nasilno otepljenje.“ (Jović, 1996, prema Marijan, 2008, 153).

Dok je Milošević u govoru na Gazimestanu 1989. godine u okvirima samostvarajućeg proročanstva nagovijestio desetljeće ratova na području bivše Jugoslavije, komemoracija istog događaja u Kninu otkrivala je obrise militantne nacionalističke politike aktera na društvenim razinama. Ti akteri će uz direktnu potporu medija i struktura vlasti u Srbiji, u spirali hrvatskih i srpskih nacio-

nalizama, voditi stanju društvene psihoze i nesigurnosti koja će u konačnici rezultirati ratom.⁶ Srpska pobuna kulminirala je 17. kolovoza⁷ 1990. godine. Temeljem dezinformacija o tome kako snage MUP-a Hrvatske nastoje spriječiti održavanje plebiscita, pobunjeni srpski policajci okupljeni oko odmetnutog policijskog dužnosnika Milana Martića dobili su oružje iz policijskih stanica te prekinuli prometnice i uspostavile naoružane straže. Započela je Balvan revolucija koja je također praćena nizom dezinformacija⁸ i koju hrvatske službe sigurnosti nisu mogle suzbiti zbog preventivnog djelovanja JNA.

U tim procesima JNA nije bila samo faktor razgraničavanja već je ilegalno, tajnim putem naoružavala srpske pobunjenike.⁹ Taj proces naoružavanja od strane JNA nije dolazio samo iz vojarni unutar SRH već i drugih SR i tu se posebno ističe operacija *Proboj 1* u kojoj su službe sigurnosti pobunjenom srpskom stanovništvu dostavljale naoružanje iz Bihaća u susjednoj SR Bosni i Hercegovini (Domišljanović i Žunec, 2000; Marijan, 2008).¹⁰

- 6 Jedan od prvih slučajeva nasilja koji se veže za srpsku pobunu u Hrvatskoj ozljeđivanje je dužnosnika Srpske demokratske stranke Miroslava Mlinara. Oko samoga slučaja Mlinar vežu se razne kontroverze u smislu je li napad bio insceniran. Detaljnije vidi u: Knez, 2021.
- 7 Svega četiri dana ranije, 14. kolovoza 1990. godine, predstavnici Srba iz Hrvatske na čelu s Milanom Babićem dolaze u Beograd na sastanak s Borislavom Jovićem prilikom kojeg je Milan Babić upoznao Jovića sa stanjem i činjenicom da su primorani na formiranje straža i jedinica samoobrane (Barić, 2005). Prema nekim navodima, Franko Simatović i Radovan Stojičić su kao dužnosnici MUP-a Srbije u Knin pristigli još u lipnju 1990. godine, odmah nakon pobjede HDZ-a na izborima u svrhu pomaganja pobune i organiziranja mreže suradnika (*Isto*).
- 8 Na lokalnoj razini, sama Balvan revolucija započela je dezinformacijom o tome kako Knin napadaju oklopni transporter nakon čega, prema navodima samih pobunjenika, naoružani ljudi kreću na barikade i otvaraju vatru dok umjesto transportera nailaze na civilni automobil. Čak je i Telegrafaska agencija nove Jugoslavije (TANJUG) navela kako se prilikom izvještavanja radilo o značajnim propustima.
- 9 Domišljanović i Žunec (2000) navode kako je od 1990. do konca 1992. godine general Aleksandar Vasiljević kao šef Uprave bezbednosti (UB) JNA zapovijedao logističkom operacijom u kojoj je pobunjenom stanovništvu u Hrvatskoj dostavljeno 35 000 komada naoružanja u području Like, Banije i Korduna te nekoliko dvadeset tonskih šlepera naoružanja u području istočne Slavonije. Ovo je podatak koji očigledno pokriva čitavi period prve faze rata u Hrvatskoj. Nikica Barić (2005) navodi kako je JNA naoružavala srpske pobunjenike od početka 1991. godine. Davor Marijan navodi podatak kako je u procesima pred ratne eskalacije ključan subjekt u ovim okvirima bio potpukovnik Dušan Smiljanić, načelnik Službe sigurnosti Zagrebačkog korpusa koji je od travnja do srpnja 1991. godine, iz vojarni pobunjenom srpskom stanovništvu podijelio 15 000 komada naoružanja (Marijan, 2008). Ovo je podatak koji koriste i drugi autori kao što su Mario Werhas (2022) i Ivan Radoš (2018) koji također nude detaljan prikaz procesa naoružavanja pobunjenog srpskog stanovništva.
- 10 Marijan (2008) nadalje navodi kako su do proljeća 1991. godine u procesima naoružavanja pobunjenog srpskog stanovništva ključnu ulogu igrale srpske službe sigurnosti dok je nakon toga glavnu ulogu igrala JNA (Marijan, 2008). Na sličnom tragu, Werhas (2022) navodi kako je od početka svibnja 1991. godine, cjelokupan proces naoružavanja preuzela JNA.

Pored JNA, aktivne procese naoružavanja vodili su i MUP Srbije kao i Srpska radikalna stranka Vojislava Šešelja koji su još u predratnim fazama sukoba pobunjenicima dovozili naoružanje iz skladišta TO Srbije (Werhas, 2022). U svim tim procesima bitnu ulogu igrao je i Mihalj Kertes koji je kao blizak suradnik Miloševića bio na čelu Savezne uprave carina i koji je omogućavao nesmetan transport naoružanja u republikama (*Isto*). Povlačenjem iz Hrvatske 1992. godine, JNA je ostavila značajne količine naoružanja formiranoj „Srpskoj vojsci Krajine“ (SVK) dok je u svim fazama sukoba pobunjeničke vojne strukture snabdijevala oficirskim kadrovima (Human Rights Watch, 2006).¹¹

Pored toga što je JNA u skladu s politikom Beograda naoružavala pobunjenike, strukture vlasti u Srbiji tajnim su operacijama posredstvom Državne bezbednosti Srbije igrale direktnu ulogu i u procesima mobilizacije. DB Srbije, na čelu s Jovicom Stanišićem, u svrhu je mobiliziranja i organiziranja u Hrvatsku poslala pojedince kao što su Dragan Vasiljković koji je uspostavio specijalnu jedinicu znanu kao *Knindže* i Željka Ražnatovića koji je od jezgre navijača nogometnog kluba Crvena zvezda¹² formirao paravojnu formaciju Srpska dobrovoljačka garda znanu kao *Tigrovi*. U okvirima organizacijskih i mobilizacijskih procesa, djelovanje Ražnatovića može se locirati u još ranijim fazama sukoba. Tu se posebice ističu njegova prisutnost tijekom utakmice Dinamo-Crvena zvezda¹³ (Večernji List, 2020; Mills, 2018) u svibnju 1990. godine, što je bio slučaj prve veće eskalacije nasilja s nacionalističkim karakterom, kao i činjenica da je u studenom 1990. godine bio uhićen s prtljažnikom punim oružja u Dvoru na Uni (Vukušić, 2024).¹⁴

11 Sustavan odnos dijela dužnosnika JNA, službi sigurnosti Srbije i drugih institucija je najbolje sadržan u djelovanju neformalne skupine znane kao „Vojna linija“ koja je sačinjavala kadrove, odnosno visoke dužnosnike iz različitih struktura koji su služili politici Slobodana Miloševića u procesima predratne i ratne mobilizacije (United Nations | International Residual Mechanism for Criminal Tribunals, n.d.). U svome svjedočenju pred MKJS-om, Aleksandar Vasiljević govori „Vojnoj liniji“ ali u zatvorenoj sesiji (ICTY, *Milošević, Slobodan*, 2003) dok više detalja o „liniji“ navodi novinar Dejan Anastasijević u svom svjedočenju pred MKSJ-om (ICTY, *Stanisic and Simatovic*, 2018).

12 Nogometni klub Crvena Zvezda od samih je osnutaka bio usko vezan uz srpske službe sigurnosti, a kako Richard Mills navodi, dolazak Ražnatovića na čelo Delija kanalizirao je navijačko djelovanje u svrhu potpore Miloševićevoj vlasti (Mills, 2018).

13 Čitavi događaj eskalacije nasilja na Maksimiru obilježen je nizom nedorečenosti naročito oko neobjašnjivog propuštanja djelovanja brojnih policijskih snaga koje nisu reagirale pri prvom fizičkom obračunu skupina što je dodatno pogoršalo situaciju (*Isto*, 210).

14 U još uvijek nerazjašnjenim okolnostima, hrvatske vlasti pustile su Ražnatovića na slobodu.

Djelovanje Dragana Vasiljkovića kao instruktora ubrzo je došlo kraju, barem privremeno, dok su iz baze u Golubiću koje je bilo mjesto za obuku Knindži proizašli i budući članovi jedinice *Crvene beretke*. Obučavane u kampovima kao što je Ležimir u Srbiji, Crvene beretke bile su organizirane, a obučavala ih je Državna bezbednost Srbije s tim da formalno nisu bile dio njenih struktura¹⁵. Pored Tigrova, Crvene beretke¹⁶ i Škorpioni predstavljali su profesionalizirani dio paravojnih formacija koje su djelovale u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Te paravojne jedinice imale su mješoviti karakter u vezi s članstvom, odnosno dio je dolazio iz mjesta srpske pobune, a dio iz Srbije čime se odavao privid autohtonosti odnosno, vlasti u Beogradu se teže moglo dovoditi u direktnu vezu s njihovim djelovanjem.¹⁷ Ove formacije također su predstavljale organizacijsku bazu za razvoj drugih paravojnih formacija koje se mogu razmatrati kao njihovi sateliti (*Isto*).

U kampu Ležimir nisu obučavani samo profesionalci iz Crvenih beretki već i drugih paravojski koje se mogu klasificirati kao neprofesionalizirane paravojske. To su uglavnom bile stranačke paravojne jedinice koje su vršile mobilizaciju kao što je Šešeljeva Srpska radikalna stranka. One su prema prirodi djelovanja bile udaljenije od DB-a u odnosu na Crvene beretke, ali su i dalje bile pod njihovim nadzorom.¹⁸ U tim okvirima, stranačke paravojske također su bile usko vezane za JNA, odnosno Vojsku Jugoslavije koja ih je također koristila kako bi nadopunjavala svoje redove zbog problematične mobilizacije. Paravojne formacije nisu imale za svrhu samo mobiliziranje ili provođenje strateški važnih operacija (profesionalne).¹⁹ Tragičniji element u spektru njihova

15 Prvi koraci formaliziranja djelovanja Crvenih beretki kao službene formacije DB-a učinjeni su 1993. godine kada je osnovana Jedinica za antiteroristička djelovanja (JATD) (SENSE – Centar za tranzicijsku pravdu, 2009) dok je ta jedinica u potpunosti formalizirana tek nakon rata u BiH (Vukušić, 2024). Razmatranje procesa formiranja JATD značajno je jer su se na njenim platnim listama nalazila imena pripadnika raznih postrojbi koji su dobivali plaće (SENSE – Centar za tranzicijsku pravdu, 2009).

16 Sam termin Crvene beretke dosta je širok pojam i teško je odrediti granice ove jedinice u organizacijskom smislu (Švarn, 2013). Goran Stoparić, nekadašnji pripadnik Škorpiona u svom svjedočenju navodi kako su Crvene beretke predstavljale središnju, glavnu jedinicu DB-a a sve ostale su bile njezini sateliti, uključujući Tigrove i Škorpione (ICTY, *Prosecutor v. Sainovic et al.*, 2006).

17 Prema Stoparićevom svjedočenju, samo 40% pripadnika jedinice je moglo biti iz Srbije dok je ostatak morao biti iz Republike Srpske Krajine ili Republike Srpske jer su na taj način vlasti u Srbiji mogle negirati povezanost sa Škorpionima (ICTY, *Prosecutor v. Sainovic et al.*, 2006).

18 Prema svjedočenju generala Aleksandra Vasiljevića, gotovo sve paravojne formacije bile su vezane uz MUP Srbije (United Nations | International Residual Mechanism for Criminal Tribunals, n.d.).

19 Također jedan od zadataka Crvenih beretki nakon obuke mjesnih paravojski bila je i kontrola vlasti „RSK“ (Švarn, 2013) dok su Škorpioni imali i zadatak čuvanja naftnih postrojenja u Đeletovcima (Vukušić, 2024).

djelovanja odnosio se na pitanja počinjenja zločina i drugih kaznenih djela koja su posredno odgovarala političkim ciljevima režima u okvirima mogućnosti uvjerljivog negiranja i nepozivanja na odgovornost. Rezultata takvih djelovanja slučajevi su sustavnog nasilja prema civilima koje je poprimilo oblike etničkih čišćenja. Potpisivanjem mirovnih sporazuma dio paravojsnih formacija organizacijski je i formalno integriran unutar struktura sigurnosti „RSK“.

Dužnosnici MUP-a Srbije kao i JNA nisu samo aktivno sudjelovali u mobiliziranju i naoružavanju srpskih pobunjenika u Hrvatskoj već su aktivno sudjelovali u radu njihovih struktura vlasti i vojnih snaga. Jedan takav primjer su Ilija Kojić, Radoslav Kostić i Radovan Stojičić. Dok je Radovan Stojičić kao zamjenik Ministra MUP-a Srbije bio zapovjednik TO istočne Slavonije (MKSJ, *Tužilac protiv Stanišića i Simatovića*, 2023), Radoslav Kostić i Ilija Kojić su kao dužnosnici DB-a aktivno sudjelovali i u strukturama vlasti „RSK“.²⁰ Samo postojanje „RSK“ u svakom je smislu bilo neodrživo bez pomoći iz Beograda i to se ne odnosi samo na vojni već i svaki drugi aspekt funkcioniranja. Financiranje „RSK“ dijelom se održavalo putem tajnih kanala, što je priznao i sam Slobodan Milošević nakon optužbe za pronevjeru novca, a to su potvrdili i dužnosnici „RSK“. Kao i u drugim aspektima, financijska pomoć iz Srbije bila je ključna za održavanje „RSK“ u svim fazama postojanja, a sam proces financiranja provodio se novcem koji je dolazio od primarnih i sivih emisija²¹ Nacionalne banke Jugoslavije (Human Rights Watch, 2006).²²

Čitave procese predratne i ratne eskalacije²³ pratile su tajne operacije propagandno psihološkog karaktera. U predratnim fazama posebno se ističe slučaj operacije *Štit*, odnosno snimanja sastanaka tadašnjeg Ministra obrane Hrvatske Martina Špegelja koji je kao autentičan, ali montiran bio emitiran u udarnim

20 Prema svjedočenju Milana Martića, Ilija Kojić i Radoslav Kostić su bili njegovi pomoćnici (engl. *assistant minister*) koje je služba sigurnosti Srbije poslala na njegov zahtjev (ICTY, *Karadžić*, 2013). I Kojić i Kostić su prethodno bili zaposlenici MUP-a SRH (MKSJ, *Tužilac protiv Stanišića i Simatovića*, 2023).

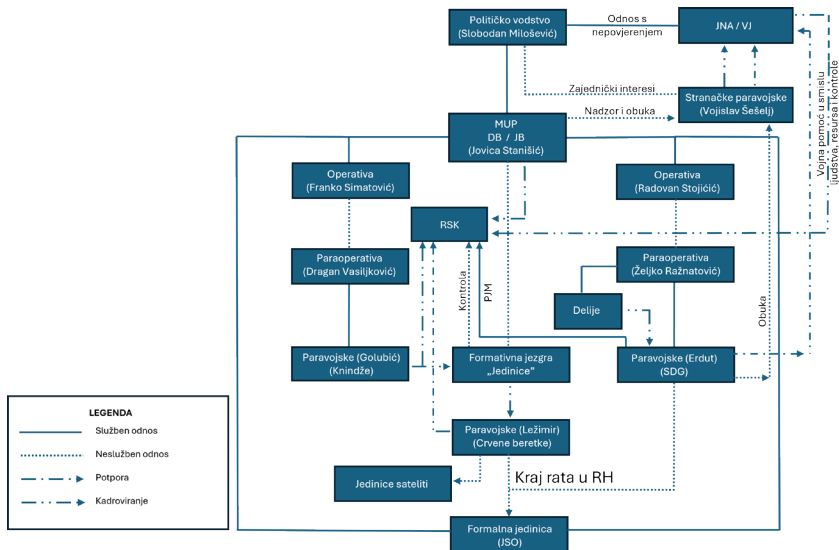
21 Sive emisije predstavljaju novac koji je tiskan, ali bez bilo kakvih zapisa što omogućava njegovo nesmetano tajno korištenje u bilo koje svrhe. O Miloševićevoj inflacijskoj monetarnoj politici u ratnim vremenima vidi u: Hanke, 1999.

22 Zanimljiv primjer pokušaja tajne operacije ekonomskog karaktera odluka je vlasti „RSK“ iz 1992. godine da povučene novčanice od 1000 i 5000 dinara preko „određenih dilera“ u Bosni i Hercegovini zamijene za njemačke marke s ciljem stvaranja deviznih rezervi u „RSK“ te izazivanja monetarnog kaosa u područjima pod kontrolom Sarajeva (Barić, 2005).

23 Iako je od izbivanja Balvan revolucije narednih nekoliko mjeseci odražavalo period sporadičnih sukoba sa smrtnim slučajevima, temeljem definicija koje koristi Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI), rat u Hrvatskoj započinje u ljeto 1991. godine kada se u vidu direktnih borbenih djelovanja u sukob uključuje JNA (Žunec, 2007).

terminima u siječnju 1991. godine s ciljem stavljanja pritiska na hrvatsko rukovodstvo i stvaranja osjećaja straha i psihoze za širu populaciju (Vekarić i dr., 2011). U ovim okvirima posebno se ističe operacija *Labrador* u kojoj su pripadnici drugog detašmana Ratnog vazduhoplovstva (RV) i Protuvazdušne obrane (PVO) izveli bombaški napad na zgradu židovske zajednice u Zagrebu koji se dogodio u kolovozu 1991. godine.²⁴ Bitno je napomenuti kako operaciju *Labrador* ne treba razmatati samo u kontekstu psihološko propagandnih aktivnosti već obavještajnog prodora u cjelini jer je ovoj aktivnosti prethodio proces stvaranja mreže suradnika odnosno agenturnih pozicija unutar službi sigurnosti i organa vlasti u SRH (Domišljanović i Žunec, 2000; Akrap, 2012). Nakon provođenja operacije *Labrador*, formirana je skupina znana kao Operativna grupa za propagandni rad (OPERA) sa sjedištem u Zemunu upravo s ciljem sustavnijeg provođenja propagandnih operacija. OPERA je javno djelovala kao nezavisna informativna agencija koja je u stvarnosti bila podređena Komandi RV-a i PVO-a i postojala je od rujna 1991. do ožujka 1992. godine (Marijan, 2008). U okvirima svog djelovanja provodila je projekt *Hrvatska u raljama KOS-a* u sklopu kojeg je kao dio politike širenja dezinformacija distribuirala letke diljem Hrvatske (*Isto*).

Shematski prikaz 1: *Struktura operativnog i zapovjednog lanca dijela tajnih operacija u Hrvatskoj (autorski prikaz).*

24 Ovo je ujedno i primjer crne psihološko propagandne operacije. Detaljnije o okolnostima ove operacije i njenim posljedicama u smislu psihološko propagandnog djelovanja vidi u: Perković-Paloš, 2024.

Završetkom ratova u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, različiti segmenti paravojnog miljea, naročito profesionaliziranog dijela iz SDG-a i Crvenih beretki činili su jezgru novonastale Jedinice za specijalne operacije (JSO), popularno i jednostavno znane kao *Jedinica*. Jedinica je osnovana kao dio resora Državne bezbednosti Srbije i njeno djelovanje tada je postalo u potpunosti formalno i javno te se kao takvo nastavilo u ratnim operacijama srbijanskih snaga na Kosovu. Upravo tijekom rata na Kosovu korištenje takve jedinice više nije imalo element tajnosti u smislu njene prisutnosti na terenu.

3. Ukrajina između aneksije i kontroliranog kaosa

„Zauzimanjem Krima Putin je započeo revoluciju.“

„Ja sam povukao okidač ovoga rata.“

Igor Girkin.

U posljednjem ciklusu nasilja koji je započeo snajperskim pucnjevima na majdanske prosvjednike 20. veljače 2014. godine, što je u konačnici kumulativno rezultiralo smrtnim stradanjem više od stotinu ljudi, Viktor Janukovič u konačnici je srušen s vlasti. Prema ruskim perspektivama, događaji na ulicama bili su nastavak obojenih revolucija koje su započele u Srbiji rušenjem Miloševića i nastavile se kasnije u Gruziji i Kirgistanu (Bilandžić i Burazin, 2023). Pokreti su prema takvim narativima bili instrumentalizirani u svrhu ostvarivanja geopolitičkih ciljeva što je ujedno predstavljalo i direktnu sigurnosnu ugrozu za Rusiju. Kao i u Gruziji, to se prije svega odnosilo na potencijalno širenje NATO-saveza na istok, a u slučaju Ukrajine i pitanje Krima kao strateški važne lokacije koje je uključivalo i korištenje Sevastopolja kao luke za crnomorsku flotu. Samo pitanje odgovornosti snajperskih pucnjeva predmet je prijepornih interpretacija. Prema jednoj perspektivi, za snajperske pucnjeve odgovorni su ukrajinski radikali kojima je cilj bio eskalirati situaciju u nepovrat dok su prema drugoj perspektivi za pucnjeve odgovorne službe sigurnosti odane Janukoviču pa čak i ruska Federalna služba sigurnosti (FSB).²⁵ U razmaku manjem od mjesec dana Kijiv su posjetili Mike Brennan, tadašnji šef američke Središnje obavještajne agencije (CIA) i Sergej Beseda, visokorangirani dužnosnik FSB-a što govori o važnosti odnosno involviranosti dvaju suparničkih službi sigurnosti u Ukrajini.

Cjelokupni period društvenih sukoba ruski mediji i razni dužnosnici potpaljivali su propagandnim informacijama o direktnoj i smrtnoj ugrozi ruskog

²⁵ U kasnijim fazama rata, separatističke vlasti su osobe optužene za pucnjeve zamijenile u procesima razmjene zarobljenika. (Karatnycky, 2020).

stanovništva od novih vlasti u Kijivu.²⁶ U sjeni društvenih sukoba ubrzo se dogodilo ono što su razni ruski dužnosnici i članovi Dume propagirali od početka 1990-ih, a to je ruska intervencija na Krimu u svrhu aneksije poluotoka. Krajem veljače 2014. godine, Rusija je na Krimu provela specijalnu operaciju u kojoj su prethodnicu vodile Snage za posebna djelovanja (SSO) (rus. *Sili specijalnih operaciji*).²⁷ Uz jedinice SSO-a također su sudjelovale i mjesne jedinice za samopomoć kao i niz drugih paravojnih snaga koje su pristizale iz Rusije.²⁸ Uslijedio je period pristizanja drugih ruskih specijalnih postrojbi i raznih paravojnih skupina koje su služile kao paravan zbog kojega se nije moglo razlučiti između specijalnih postrojbi, SSO-a i ostalih sudionika operacije²⁹. Gotovo bez ispaljenog metka pao je čitavi poluotok sa svim vojnim bazama i brodovima, a u takvim okolnostima su antimajdanski prosvjednici, odnosno lokalni dužnosnici proveli referendum o pripojenju Rusiji. Kao dio paravojnog korpusa u operaciji aneksije Krima sudjelovao je i Igor Girkin, bivši dužnosnik FSB-a koji je s 50 suradnika nastavio svoje djelovanje i u Donbasu. Nastavno na navedena zbivanja, u prvom tjednu travnja 2014. godine prosvjednici u Donbasu, iako oslabljeni u smislu brojnosti postali su agresivniji što je prethodilo Girkinovu dolasku u Slavjansk i zauzimanju zgrada vlade. U kakvom je odnosu Girkin bio s ruskim službama sigurnosti u trenucima prelaska u Donbas ostaje nerazjašnjeno³⁰, no njegov dolazak bio je svojevrsna enigma, odnosno pogrešna

26 Ovdje valja napomenuti istraživanje Elizabete Gaufron *Memory, media, and securitization: Russian media framing of the Ukrainian crisis* u kojoj autorica analizira utjecaj ruskih medija u okvirima sekuritizacijskih procesa odnosno formiranja stanja osjećaja nesigurnosti i perspektive egzistencijalne ugroze ruskog stanovništva u Ukrajini. Prema provedenom istraživanju, ruski mediji su termin *fašizam* koristili višestruko više puta u periodima majdanskih prosvjeda, intervencije na Krimu te za vrijeme eskalacije nasilja i rata u Donbasu krajem travnja i početkom svibnja 2014. godine.

27 SSO kao jedinica nastala je u jeku reformi ruske vojske nakon rata u Gruziji s ciljem postizanja standarda vojno operativnog djelovanja prema uzoru na velike zapadne sile (Barbanov, 2015). U odnosu na specijalne postrojbe vojne obavještajne službe (GRU) (rus: *Glavnoje upravljenje General'nogo štaba Voružnih sil Rosijskoj Federaciji*) koje su specijalizirane za poslove izviđanja u ime vojske, na Krimu je SSO imala izraženiju komponentu direktnog vojnog djelovanja (Barbanov, 2015). Dan nakon što su se ispred zgrade parlamenta sukobili antimajdanski prosvjednici i krimski Tatarsi koji su se protivili perspektivama o sjedinjenju s Rusijom, skupina elitnih ruskih postrojbi bez oznaka, potpomognuta lokalnim jedinicama za samoodbranu zauzela je zgradu parlamenta (Arutunyan, 2022).

28 Bitna razlika između paravojnih snaga i SSO-a također je bila u opremi i razini organiziranosti odnosno profesionalnosti. Detaljnije o strukturi, organizaciji i djelovanju SSO-a vidi u: Bukkvoll (2016).

29 Još jedan detalj u razlikovanju djelovanja bio je u važnosti strateških i političkih ciljeva koje su ostvarivale jedinice

30 Anna Arutunyan smatra kako je on svojim dolaskom u Donbas zapravo kršio naredbe FSB-a, odnosno da se ruske službe sigurnosti nisu slagale s tim njegovim činom (Arutu-

procjena za sve sudionike koja se pokazala krucijalnom u prvim fazama sukoba³¹ koji je ubrzo eskalirao u rat³².

Ne postoji konsenzus oko ekstenzivnosti utjecaja ruskih službi sigurnosti na procese u Donbasu do kolovoza 2014. godine kada u operaciji *Sjeverni vjetar*³³ pristiže kontingent ruskih vojnika, također bez oznaka, koji sprječava poraz separatista i mijenja razvoj događaja na bojnopolju.³⁴ Kao polazišnu točku možemo pretpostaviti da je taj utjecaj postojao i to ne proizlazi iz ukrajinskih navoda³⁵, već same činjenice da su službe sigurnosti Ukrajine do reorganizacije bile popunjavanje kadrovima odanih Janukoviču i/ili su imale velik broj agenata ruskih službi sigurnosti. O ovoj problematici i potkapacitiranosti službi sigurnosti općenito najbolje svjedoči izjava Valentina Nalivajčenka, prvog šefa Službe sigurnosti Ukrajine (SSU) nakon odlaska Janukoviča o tome kako su prilikom preuzimanja vlasti pronašli gotovo prazne prostorije središnjice u Kijivu dok su odbjegli agenti u Rusiju odnijeli podatke o 22 000 zaposlenika (Miller, 2014). U tim okvirima posebno se ističe činjenica što se Aleksandr Jakimenko, tadašnji šef SSU-a nakon pada Janukoviča zajedno s 15 visokih dužnosnika pojavio u Rusiji a prema ukrajinskim navodima, 2022. godine je bio imenovan za šefa sigurnosti u ruskom okupiranom Hersonu (Shandra, 2022).

nyan, 2023) dok sam Girkin navodi kako on ne bi bio u stanju prijeći s naoružanim ljudima toliki put bez da je postojala barem pasivna potpora (*Isto*).

- 31 Za mjesne dužnosnike kao i za ukrajinske vlasti Girkin je bio pripadnik SSO-a, odnosno „malih zelenih ljudi“ bez oznaka koji kao i na Krimu zauzimaju zgrade vlade i služe kao prethodnica ruske vojske. Mjesnim dužnosnicima nije se imalo smisla opirati, separatisti su dobili ključan mobilizacijski poticaj, ukrajinske vlasti objavile su pokretanje anti terorističke operacije, a sukob je eskalirao u stanje rata.
- 32 Prema procjenama UN-a, u Ukrajini je već do srpnja 2014. godine bilo smrtno stradalo više od 3000 osoba (United Nations, 2014). O tome kada je točno započeo rat u Ukrajini 2014. godine postoje različite perspektive i to se može razmatrati i kao posljedica različitih kriterija koji se primjenjuju u klasificiranju samoga rata. Kada se primjenjuju kvantitativni kriteriji o brojnosti smrtno stradalih, znameniti Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) kao granicu uzima brojku od 1000 žrtava povezanih s borbama u periodu od godinu dana (Žunec, 2007). Još je tijekom majdanskih sukoba do ožujka 2014. bilo smrtno stradalo više od stotinu osoba nakon čega su se sukobi nastavili, ali uz tek sporadične smrtno slučajeve da bi nakon Girkinova dolaska u Slavjanski sukob ponovno eskalirao i ubrzo dosegao više od 1000 žrtava.
- 33 Ovo nije službeni naziv operacije već termin koji spominju autori koji su provodili terensko istraživanje i razgovarali sa separatistima (Arutunyan, 2023) koji su se referirali na ovaj događaj dolaska ruske vojske. No i prije toga, ruska vojska granatirala je ukrajinske pozicije duž granice iz teritorija Ruske Federacije (Maiorova i dr., 2017).
- 34 Na pitanja o tome kako objašnjava djelovanje ruskih vojnika u Donbasu, Vladimir Putin obrazložio je da su oni tu za vrijeme trajanja godišnjeg odmora, nakon čega se ustalio termin turisti.
- 35 Ukrajinske vlasti pobunu u Donbasu opisuju kao plod subverzivnih aktivnosti ruskih službi sigurnosti i pri tom navode kako je u regijama bilo stacionirano oko 1500 dužnosnika s ciljem poticanja sukoba (Balmforth i Zinets, 2014).

Razmatrajući procese mobilizacije u Donbasu u prvoj polovini 2014. godine, stručnjaci u publikaciji RAND korporacije (Kofman i dr., 2017) navode kako je postojalo iskonsko društveno nezadovoljstvo vlastima u Kijivu ali da su ruske službe sigurnosti također aktivno poticale eskalaciju. To je ujedno i perspektiva koju dijeli Thomas de Wall, prema kojemu postojano društveno nezadovoljstvo samo po sebi nije bilo dostatno za eskalaciju već je bio presudan utjecaj iz Ruske Federacije (de Wall, 2018). Kada se razmatra financiranje i podupiranje prosvjednika u pred ratnim fazama, najkonkretniji dokazi jesu transkripti razgovora Sergeja Glazijeva, tadašnjeg savjetnika ruskog predsjednika i Konstantina Zatulina, člana Dume i direktora Instituta za dijasporu i integracije (Umland, 2016), što potvrđuje vanjski ali ne i direktni utjecaj službi sigurnosti.

Separatisti su se ovisno o fazama rata naoružavali iz različitih izvora. Posebno bitan aspekt u okvirima naoružavanja u prvim fazama bilo je oružje stečeno unutar Ukrajine, bilo da su ga separatisti otimali ukrajinskoj vojsci i službama sigurnosti, bilo da su ga otkupljivali od njih. Na ovom tragu, studija koju su proveli Ferguson i Jenzen Jones (2014) upozorava upravo na to da je većina naoružanja u ranim fazama rata bila stečena unutar Ukrajine.³⁶ Paul Robinson (2018) navodi kako je trend aktivne i ekstenzivne pomoći u smislu naoružanja iz Rusije uslijedio u srpnju 2014. godine kada su borbena djelovanja značajno eskalirala i kada separatisti nisu imali drugi način za održavanjem ratnih djelovanja bez ruske pomoći. Na sličnom tragu su dužnosnici NATO-a na temelju satelitskih snimki upozorili na značajno povećanje količine i razine sofisticiranosti opreme koja je dostavljana separatistima u prvom dijelu kolovoza 2014. godine (NATO, 2014).³⁷

Iako je jako puno neodređenosti oko prvih mjeseci sukoba, činjenica je da ni rat u Donbasu ni postojanje „Luganske“ i „Donjecke Narodne Republike“ ne bi bilo moguće bez utjecaja Rusije. Na mikromobilizacijskoj razini, istraživanje Serhija Kudelie (2017) potvrđuje tu tezu jer je izvanjski poticaj iz Rusije bio jedan od pet ključnih poticaja na mobilizaciju boraca u kojima su zabilježeni i slučajevi obuke u trening centrima u Rostovu koje su vodile ruske službe sigurnosti.³⁸ Na širim političkim razinama taj utjecaj još je ekstenzivniji jer su dvije „republike“ do ruske invazije postojale gotovo osam godina a cjelokupan

36 Autori također navode kako je vrlo vjerojatno da je i značajan broj lakšeg naoružanja došao iz vana.

37 Alina Maiorova navodi kako je teško naoružanje počelo pristizati u Donbas već u lipnju 2014. godine (Maiorova i dr., 2017).

38 U tim okvirima valja napomenuti kako satelitske snimke pokazuju da su ruske vlasti tijekom 2014. godine uspostavile centre za vojnu obuku u blizini ukrajinske granice (Czuper-ski i dr., 2015).

ciklus postojanja ovisio je prvenstveno o materijalnoj pomoći iz Rusije, bilo da se radilo o nafti, plinu, struji, bilo da se radilo o gotovu novcu.³⁹ Pored toga, dužnosnici službi sigurnosti Rusije također su sudjelovali u strukturama vlasti dvaju separatističkih republika, ali je njihov identitet bio držan u tajnosti, odnosno koristili su se pseudonimima (Ukrinform, 2021) i nisu se javno izlagali.

Donbas je u prvim mjesecima rata utonuo u stanje kaosa paravojskih formacija koji je odavao dojam da ne postoji središnje koordinacijsko tijelo koje vodi čitavi rat i to se odražavalo i na bojnopolju. Obrisi operativnog djelovanja ruskih službi sigurnosti na terenu manifestiraju se u svibnju 2014. godine kada se u Donbasu pojavljuje postrojba Vostok. Vostok je kako prema imenu tako i prema pripadnicima postrojbe bio ostatak ratova iz Čečenije i Gruzije koji je Rusija koristila kao instrument posrednog vojnog djelovanja. Mišljenja su podijeljena oko toga je li Vostok nastao u Ukrajini ili je uvezen u Ukrajinu, ali je činjenica da je unutar redova imao značajan broj iskusnih stranaca.⁴⁰ Zapovjednik Vostoka bio je Aleksandr Hodakovski, član mjesnog SSU-a, a ljudstvo brigade bilo je mješovite prirode što je zapravo racionalno u vidu politike uvjerljivog negiranja jer daje odraz autohtonosti kao što je to bio slučaj i s Škorpionima u Hrvatskoj. Ono zbog čega Vostok posebno plijeni pažnju činjenica je da je u prvim fazama rata on kao postrojba zapravo uvodio red među separatističke strukture i to upućuje na mogućnost da ga je Moskva koristila kao instrument posredničkog utjecaja u takvim okolnostima ratnog kaosa. U Donbasu su se slijevale različite skupine volontera mobiliziranih putem raznih kanala koji su dobivali logističku potporu od ruske vojske (Arel i Drisscoll, 2023). Posebno značajne i brojne skupine bili su kozaci⁴¹ koji su povijesno bili instrument posredničkog utjecaja ruskih vladara na vanjskopolitičkom planu dok se posebno pod Vladimirom Putinom kozački pokret razvio i institucional-

39 Ugljen koji je bio iskopan u Donbasu ilegalno se, tajnim putem, izvezio preko Rusije i preprodavao na vanjskim tržištima. Detaljno o ekonomskim politikama dvaju separatističkih entiteta i utjecaju odnosno pomoći iz Ruske Federacije vidi u: Burazin, Rajšić i Bilandžić, 2024.

40 Mark Galeotti (2017) smatra da je *Vostok* bio instrument posredničkog utjecaja Glavne obavještajne uprave Rusije (GRU). Taj stav dijeli i Anna Arutunyan (2023) koja navodi kako je bataljun pristigao iz Rusije u svibnju 2014. godine i kako ga je formirao od GRU mobilizirajući veterane iz Drugog čečenskog rata. Vatchagaev (2014) pak smatra kako je Vostok formiran u Donbasu i s Vostokom iz čečenskog rata dijeli samo ime. U vrijeme Girkinova pokušaja centralizacije vojnih struktura unutar redova separatista, postrojba Vostok odbila je prihvatiti njegovo vodstvo i nastavila djelovati neovisno (Barbanov, 2015), što ponovno upućuje na mogućnost instrumentalizacije iz vana.

41 Kozaci su s vremenom postali problem u Donbasu jer se nisu slagali sa Sporazumom iz Minska kao ni s mjesnim vlastima. U datim trenucima to nije odgovaralo ciljevima Moskve što je vodilo likvidacijama vođa.

lizirao kao instrument kontrole društvenih procesa na unutarpolitičkom planu.⁴²

Čak i više nego je to slučaj s Vostokom, veoma je teško u iole konkretnim okvirima govoriti o tome koje od mnogih skupina su bile pod većim utjecajem službi sigurnosti Rusije, ali neke od tih skupina sačinjavale su jezgru onoga što je postala skupina Wagner.⁴³ Wagner je u prvim godinama sukoba također djelovao kao instrument posredničkog utjecaja Moskve, naročito u vidu eliminiranja nepodobnih pojedinaca i uvođenja reda u strukture separatističkih vlasti (Marten, 2019), a potom se nastavio koristiti i u drugim dijelovima svijeta kao sredstvo posrednog utjecaja Ruske Federacije (Sukhankin, 2019). Dok je Vostok inkorporiran unutar separatističkih vojnih struktura kao dio procesa centralizacije to nije bio slučaj s Wagnerom⁴⁴ koji je dalje nastavio djelovati kao privatna vojna kompanija pod kontrolom Jevegnija Prigožina ali i dalje u službi Kremlja. Ruskom invazijom 2022. godine više nije bilo potrebe za posredničkim utjecajem i uvjerljivim negiranjem u istim okvirima kao prije i samim time je i Wagner otvoreno djelovao kao dio ruskih snaga, više u okvirima konvencionalnih borbenih djelovanja.⁴⁵

42 Vidi više u: Darczevska, 2017; Richard, 2022.

43 Kada se razmatra proces razvoja skupine Wagner, slično kao i s Vostokom postoji mnogo neodređenosti. U detaljnoj elaboraciji povijesti nastanka i razvoja, Marten (2019) navodi kako je Wagner bio dio formacija koje su sudjelovale u operaciji na Krimu. Ostavljajući mogućnost da je kao skupina djelovala na Krimu, Sukhankin (2019) smatra kako je Wagner konačnu formu poprimio u travnju 2014. godine kada je nastao od skupina *Luna* i *Step* koje je kao taktičke jedinice oformio GRU i poslao ih u Luhansk.

44 Puno ime glasi *ČVK Wagner* (rus. *Častnaja Vojenaja Kompanija Wagner*), što u prijevodu s ruskog znači privatna vojna kompanija. Skupina je dobila ime prema Dimitriju Utkinu, bivšem dužnosnikom GRU-a koji se tijekom rata u Donbasu koristio vojnim imenom Wagner i koji se ujedno smatra prvim zapovjednikom same skupine (Marten, 2019).

45 Ni tada Wagner nije bio formalno inkorporiran unutar službenih vojnih struktura Rusije. S obzirom na prirodu djelovanja, možemo reći da je ruskom invazijom Wagner napravio tranziciju iz manje skupine, odnosno snaga koje provode specijalne operacije u domenu masivnijih konvencionalnih borbenih djelovanja.

i drugim istraživanjima upućuje na zaključak kako su ruska vojska i službe sigurnosti ekstenzivno naoružavali pobunjenike usporedno s eskalacijom rata. U obama slučajevima paravojne su jedinice bliske službama sigurnosti (Vostok; Škorpioni) imale mješovito članstvo prilikom čega se stvarao privid autohtonosti djelovanja i postale su dijelom separatističkih struktura vlasti. Bitna različitost sadržana je i u tome što su srpske paravojne formacije bile provoditelj sustavnih zločina u smislu etničkih čišćenja kao dijela politike vlasti u okvirima politike uvjerljivog negiranja dok to nije bio slučaj u Donbasu, barem ne do 2022. godine.

U obama slučajevima dužnosnici su službi sigurnosti sudjelovali u radu struktura separatističkih vlasti, ali su u slučaju Srbije odnosno „RSK“ djelovali otvoreno dok je identitet ruskih dužnosnika u Donbasu bio tajan. Taj element tajnosti upravo je faktor različitosti posebno kada se razmatra djelovanje paravojnih formacija kao poveznice s državnom politikom. Dok u slučaju Donbasa ne postoje toliko jasni dokazi, odnosno možemo donositi zaključke tek na razini indikativnosti, u slučaju Hrvatske, odnosno Srbije postoji puno više dokaza koji upućuju na sustavan i direktan odnos paravojnih formacija i struktura vlasti, bilo da se radi o Državnoj bezbednosti Srbije ili JNA. Takav različit vid djelovanja bio je uvjetovan različitim karakterom odnosno okolnostima sukoba i rata kao i interesima političkih vođa dok je mogućnost donošenja konkretnijih zaključaka u slučaju Hrvatske uvelike omogućena zbog procesa koji su uslijedili nakon rata. To je jedan od bitnih razloga zbog kojega u slučaju Hrvatske možemo detaljno rekonstruirati tajne operacije u svim područjima djelovanja dok to u slučaju Ukrajine ne možemo.

Popis izvora i literature

- Akrap, G. (2012). *Specijalni rat - Knjiga 3*. Zagreb; Večernji List.
- Arel, Dominique i Driscoll, Jesse (2023). *Ukraine's Unnamed War*. Cambridge; Cambridge University Press.
- Arnold, Richard (2022). „The Expanding Russian Cossack Movement: A Social Base for Putinism“. *PONARS Eurasia*. <https://www.ponarseurasia.org/the-expanding-russian-cossack-movement-a-social-base-for-putinism/>. Pristup ostvaren 28. 2. 2025.
- Arutunyan, Anna (2023). *Hybrid Warriors: Proxies, Freelancers and Moscow's Struggle for Ukraine*. Kindle; Hurst.
- Balmforth, Richard i Zinets, Natalia (2014). „Protests in eastern Ukraine aimed at bringing in Russian troops, warns PM“. *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-storm-idUSBREA350B420140407> Pristup ostvaren 24. 2. 2025.
- Barbanov, Mikhail (2015). „Viewing the Action in Ukraine From the Kremlin's Windows“, u: *Brothers Armed: Military Aspects of the Crisis in Ukraine*. ur. Colby Howard i Ruslan Pukhov. Kindle; East View Press.
- Barić, Nikica (2005). *Srpska pobuna u Hrvatskoj*. Zagreb; Golden Marketing. 2005
- Beede, Benjamin (2008). „The roles of paramilitary and militarized police“. *Journal of Political & Military Sociology*, 36 (1), 53–63. <http://www.jstor.org/stable/45294198> Pristup ostvaren 14. 2. 2025.
- Bilandžić, Mirko i Milković, Stjepan (2009). „Specijalne vojno-policijske protuterorističke postrojbe: Hrvatska i svijet“. *Polemos*, 24 (7), 33–60. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/47720> Pristup ostvaren 25. 2. 2025.
- Bilandžić, Mirko. (2005). „Tajne operacije CIA-e kao komponenta vanjske politike SAD-a u posthladnoratovskom razdoblju“. *Polemos: Časopis Za Interdisciplinarna Istraživanja Rata i Mira*, 15–16 (7), 221–238. <http://hrcak.srce.hr/4724> Pristup ostvaren 24. 2. 2025.
- Bukkvoll, Tor (2016). „Russian Special Operations Forces in Crimea and Donbas“, *Parameters*, 46 (2). doi:10.55540/0031-1723.2917. Pristup ostvaren 24. 2. 2025.
- Burazin, Ivan; Rajšić, Toni i Bilandžić, Mirko (2024). „Ekonomске politike separatističkog donbasa: od interakcije do separacije“. *Poslovna izvrsnost*, 18

(2). 81–107. <https://doi.org/10.22598/pi-be/2024.18.2.81>

Czuperski, Maksymilian; Herbst, John; Higgins, Eliot; Polyakova, Alina; Wilson, Damon (2015). „Hiding in plain sight: Putin’s war in Ukraine. Atlantic Council“. <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/hiding-in-plain-sight/#flow> Pristup ostvaren 26. 2. 2025.

Darczewska, Jolanta (2017). „Putin’s Cossacks – folklore, bussines or politics. OSW“. <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/point-view/2017-12-18/putins-cossacks>

de Wall, Thomas (2018). „Uncertain Ground: Engaging With Europe’s De Facto States and Breakaway Territories. Carnegie Europe“. <https://carnegieendowment.org/research/2018/12/uncertain-ground-engaging-with-europes-de-facto-states-and-breakaway-territories?lang=en¢er=europe>

Domišljanović, Darko i Žunec, Ozren (2000). *Obavještajno sigurnosne službe Republike Hrvatske – Stanje i načela preustroja za razdoblje konsolidacije*. Zagreb: Jesenski i Turk.

Ferguson, Jonathan i Jenzen Jones, N.R. (2014). „Raising Red Flags: An Examination of Arms & Munitions in the Ongoing Conflict in Ukraine“. Armament Research Services.

Galeotti, Mark (2016). „Hybrid, ambiguous, and non-linear? How new is Russia’s ‘new way of war’?“, *Small Wars & Insurgencies*, (2), 282–301. DOI: 10.1080/09592318.2015.1129170 Pristup ostvaren 24. 2. 2025.

Galeotti, Mark (2017). „Moscow’s mercenaries reveal the privatisation of Russian geopolitics“. openDemocracy <https://www.opendemocracy.net/en/odr/chvk-wagner-and-privatisation-of-russian-geopolitics/> . Pristup ostvaren 24. 1. 2025.

Galeotti, Mark (2019). „Active Measures: Russia’s Covert Geopolitical Operations“. George C. Marshall Center for Security Studies. <https://www.marshallcenter.org/en/publications/security-insights/active-measures-russias-covert-geopolitical-operations-0>

Gaufman, Elizaveta (2015). „Memory, Media, and Securitization Russian Media Framing of the Ukrainian Crisis“. *Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society*. 1 (1), 141–174.

Hanke, Steve (1999). „Dinar Inflation. Mises Institute“. <https://mises.org/mises-daily/dinar-inflation> Pristup ostvaren 1. 3. 2025.

Human Rights Watch (2006). „Weighing the Evidence Lessons from the Slobodan Milosevic Trial“. <https://www.hrw.org/report/2006/12/13/weighing-evi>

dence/lessons-slobodan-milosevic-trial Pristup ostvaren 21. 2. 2025.

Karatnycky, Adrian (2020). „Prisoner exchange lifts the veil on Russia’s hybrid war against Ukraine“. Atlantic Council, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/prisoner-exchange-lifts-the-veil-on-russias-hybrid-war-against-ukraine/>. Pristup ostvaren 1. 3. 2025.

Knez, Luka (2021). *Slučaj Mlinar – Obavještajne Službe i Velikosrpska Agresija*. Zagreb: Despot Infinitus.

Kofman, Michael (2018). „Russian Performance in the Russo-Georgian War Revisited. War on the Rocks“. <https://warontherocks.com/2018/09/russian-performance-in-the-russo-georgian-war-revisited/> Pristup ostvaren 19. 2. 2025.

Kofman, Michael; Migacheva, Katya; Nichiporuk, Brian; Radin, Andrew; Tkacheva, Olesya; Oberholtzer, Jenny (2017). „Lessons from Russia’s Operations in Crimea and Eastern Ukraine“. Santa Monica: RAND Corporation. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1498.html Pristup ostvaren 1. 3. 2025.

Kudelia, Serhiy (2017). „How they joined? Militants and informers in the armed conflict in Donbas“. *Small Wars & Insurgencies*, 30 (2), 279–306, DOI: 10.1080/09592318.2018.1546361

KyivPost (2023). „Former SBU General Found Guilty of Treason and Planning Terrorist Act“, <https://www.kyivpost.com/post/20548> Pristup ostvaren 24. 2. 2025.

Maiorova, Alina (ur.) (2017). *Donbas In Flames Guide to the conflict zone*. Lviv: Prometheus.

Marijan, Davor (2008). *Slom Titove Armije – Jugoslavenska narodna armija i raspad Jugoslavije 1987–1992*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.

Marten, Kimberly. (2019). „Russia’s use of semi-state security forces: the case of the Wagner Group“. *Post-Soviet Affairs*, 35 (3), 181–204. DOI: 10.1080/1060586X.2019.1591142

Miller, Christopher (2014). „Ukraine’s top intelligence agency deeply infiltrated by Russian spies“. Mashable. <https://mashable.com/archive/russian-vs-ukrainian-spies> Pristup ostvaren 1. 3. 2025.

Mills, Richard (2018). *Nogomet i politika u Jugoslaviji*. Zagreb: Profil.

ICTY, *Karadžić*, case no. IT-95-5/18, testimony, witness Milan Martić, (13. 5. 2013.). pp. 38099-38199.

MKSJ, *Tužilac protiv Stanišića i Simatovića*, predmet br. MICT-15-96-A, presuda (31. 5. 2023.). <https://ucr.irmct.org/scasedocs/case/MICT-15-96#hbs>

ICTY, *Stanisic and Simatovic*, case no. MICT-15-96-A, testimony, witness Dejan Anastasijević. (13. 6. 2018.). pp. 1-68.

ICTY, *Milošević, Slobodan*, case no. IT0254T, testimony, witness Aleksandar Vasiljević, (18. 2. 2003.). pp. 16318-16438.

NATO (2014). NATO releases satellite imagery showing Russian combat troops inside Ukraine. <https://www.youtube.com/watch?v=xV0FUx5i9eA&t=129s> Pristup ostvaren 25. 2. 2025.

Švarn, Filip (2013). „Jedinica I - film o Crvenim beretkama ili kako je ubijen Đinđić; prvi deo“. https://www.youtube.com/watch?v=n-UO7lm_5S4 Pristup ostvaren 10. 2. 2025.

OSCE/ODIHR (2014). „Human rights assessment mission in ukraine human rights and minority rights situation“. <https://www.osce.org/odihr/118454> Pristup ostvaren 27. 2. 2025.

Pavlovic, Srdja (2014). „Commander Strelkov’s Bosnian Connection“. OpenDemocracy, <https://www.opendemocracy.net/en/can-europe-make-it/commander-strelkovs-bosnian-connection/> Pristup ostvaren 1. 3. 2025.

Perković-Paloš, Arijana (2024). „Attempts of defamation of Croatia as antisemitic in the 1990s: False flag operation Labrador“. *Review of Croatian History*, 20 (1), 115–138. <https://doi.org/10.22586/rch.v20i1.33993> Pristup ostvaren 19. 2. 2025.

Racz, Adrasz, i Jojart, Krisztian (2020). „The role of irregular forces in Russia’s hybrid warfare“. NATO Center of Excellence Defense Against Terrorism.

Radoš, Ivan. (2018). *Vojni ustroj i djelovanje pobunjenih Srba na području sjeverne Dalmacije 1991–1995*. Doktorski rad. Zagreb: Hrvatski studiji.

Robinson, Paul. (2018). „Russia’s role in the war in Donbass, and the threat to European security“. *European Politics and Society*, 17 (4), 506–521. <https://doi.org/10.1080/23745118.2016.1154229> Pristup ostvaren 25. 2. 2025.

Rudgers, David (2000). „The Origins of Covert Action. *Journal of Contemporary History*“, 35 (2), 249–262. <http://www.jstor.org/stable/261206> Pristup ostvaren 1. 3. 2025

Scobell, Andrew i Hammitt, Brad (1998). „Goons, gunmen, and gendarmerie: toward a reconceptualization of paramilitary formations“. *Journal of Political & Military Sociology*, 26 (2), 213–227. <http://www.jstor.org/stable/45294025> Pristup ostvaren 10. 2. 2025.

SENSE – Centar za tranzicijsku pravdu (2009). „Kad su nastale ‘crvene beretke’“. <https://arhiva.sensecentar.org/vijesti.php?aid=13898> Pristup ostvaren 1. 3. 2025.

SENSE – Centar za tranzicijsku pravdu (2012). „Uloga mup srbije u istočnoj Slavoniji“. <https://arhiva.sensecentar.org/vijesti.php?aid=13537> Pristup ostvaren 24. 2. 2025.

Shackley, Theodore. (1981). *The Third Option An American View of Counterinsurgency Operations*. New York: Reader's Digest Press.

Shandra, A. (2022). „Russia appoints Ukrainian ex-Security Service chief as quisling for occupied south. EuromaidansPress“. <https://euromaidanpress.com/2022/12/27/russia-appoints-ukrainian-ex-security-service-chief-as-quisling-for-occupied-south/> Pristup ostvaren: 15. 7. 2022.

Sukhankin, Sergey (2019). „From ‘Volunteers’ to Quasi-PMCs: Retracing the Footprints of Russian Irregulars in the Yugoslav Wars and Post-Soviet Conflicts. The Jamestown Foundation“, <https://jamestown.org/program/from-volunteers-to-quasi-pmcs-retracing-the-footprints-of-russian-irregulars-in-the-yugoslav-wars-and-post-soviet-conflicts/> Pristup ostvaren 1. 3. 2025.

Tugwell, Maurice i Charters, David (1984). „Special Operations and the Threats to US Interests in 1980s“, u: *Special Operations in US Strategy. Washington: National Defense University Press and National Strategy*. Ur: Frank R. Barnett, Hugh Tovar, Richard Schultz. Information Center, 27–44.

Ujedinjene Nacije – Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (n.d.). Aleksandar Vasiljević. <https://www.icty.org/bcs/content/aleksandar-vasiljevi%C4%87> Pristup ostvaren 24. 2. 2025.

Ukrinform(2021). <https://www.ukrinform.net/rubric-politics/3182285-how-russia-controls-occupied-donbas.html> Pristup ostvaren 24. 2. 2025.

Umland, Andreas (2016). „The Glazyev Tapes: Getting to the root of the conflict in Ukraine“. European Council on Foreign Relations. https://ecfr.eu/article/commentary_the_glazyev_tapes_getting_to_the_root_of_the_conflict_in_7165/ Pristup ostvaren 1. 3. 2025.

ICTY, *Prosecutor v. Sainovic et al.*, case no. IT-05-87, testimony, witness Goran Stoparić (12. 7. 2006), pp. 647–739. Dostupno na: <https://ucr.irmct.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/English/Transcript/NotIndexable/IT-05-87/TRS4686R0000169522.doc>

United Nations (2014). Ukraine death toll of more than 3,000 ‘alarming’: UN. <https://news.un.org/en/story/2014/09/476902-ukraine-death-toll-more-3000-alarming-un> Pristupano 26. 2. 2025.

United Nations | International Residual Mechanism for Criminal (n.d.). Prosecution Case - Croatia and Bosnia and Herzegovina <https://www.icty.org/en/content/prosecution-case-croatia-and-bosnia-and-herzegovina>

Urban, Mark (1996.) *UK Eyes Alpha: The Inside Story of British Intelligence*. London: Faber and Faber.

Vatchagaev, Mairbek. (2014). „Understanding the Mysterious Appearance of the Chechen ‘Vostok’ Battalion in Eastern Ukraine“. The Jamestown Foundation. <https://jamestown.org/program/understanding-the-mysterious-appearance-of-the-chechen-vostok-battalion-in-eastern-ukraine/> Pristup ostvaren 1. 3. 2025.

Večernji list (2020). „Dinamo - Crvena zvezda – Domovinski rat počeo je na Maksimiru“. <https://www.youtube.com/watch?v=yyioRA418G8> Pristup ostvaren 24. 2. 2025.

Vekarić, Bruno (ur.) (2011). *REČI I NEDELA Pozivanje ili podsticanje na ratne zločine u medijima u Srbij i 1991 – 1992*. Beograd: Centar za tranzicione procese

Vukušić, Iva (2024). *Srpske paravojske i raspad Jugoslavije – Državne veze i obrasci nasilja*. Zagreb: Ljevak.

Werhas, Mario (2022). *Srpska vojska krajine – geneza, ustroj i nestanak*. Zagreb: Despot Infinitus.

Wilson, Andrew (2006). „Ukraine’s Orange Revolution, NGOs and the Role of the West“. *Cambridge Review of International Affairs*, 19 (1), 21–32. <https://doi.org/10.1080/09557570500501747> Pristup ostvaren 24. 2. 2025.

Žunec, Ozren (2007). *Goli život - Socijetalne dimenzije pobune Srba u Hrvatskoj I – II*. Demetra.

ДУБЕНСКИЙ, Дмитрий (2014). «30% личного состава СБУ были агентами ФСБ и ГРУ – эксперт». LIGAnet, https://news.liga.net/politics/news/30_lichnogo_sostava_sbu_byli_agentami_fsb_i_gru_ekspert Pristup ostvaren 1. 3. 2025.

КИЕВСКИЙ МЕЖДУНАРОДНЫЙ ИНСТИТУТ СОЦИОЛОГИИ (KIIS) (2014). *Думки та погляди жителів Південно-Східних областей України: квітень 2014*. <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=302&page=1> Pristup ostvaren 1. 3. 2025.

Between Donbas and Knin - Covert Actions and Paramilitary Formations in Croatia and Ukraine

Summary

The paper presents a comparative analysis of covert actions in Croatia and Ukraine with an emphasis on the paramilitary aspect of operations. The research shows that in both cases covert operations were an indispensable factor in the development of the conflict and war. In terms of the activities of the security services, a common characteristic of the Ukrainian and Croatian cases was that, during the pre-war period, the opposing intelligence services operated within the framework of their “own backyard”. An important difference between the analyzed cases lies in the element of secrecy, which is particularly pronounced in the context of the relationship between paramilitary formations and state institutions. This difference in the nature of operations stemmed from the distinct character and circumstances of each conflict, as well as the interests of political leaders, while the possibility of drawing more concrete conclusions in the case of Croatia was largely enabled by the processes that followed after the war. While in the case of Donbass the available evidence is less clear and allows only indicative conclusions, in the case of Croatia there is much more evidence that points to a systematic and direct relationship between paramilitary formations and government structures, whether involving the State Security Service of Serbia or the JNA.

Keywords: Covert actions, paramilitary formations, Donbas, Republic of Serbian Krajina, Luhansk and Donetsk People’s Republic.